

Література

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В.П. Беспалько. – М., 1995.
2. Ботт Э. Использование Microsoft Office XP : специальное издание / Э. Ботт, В. Леонард. – М. ; СПб. ; К. : Вильямс, 2004. – 1023 с.
3. Гуревич Р.С. Організація баз даних у MS Access : навч. посіб. для учнів і студентів нетехнічних навчальних закладів / Р.С. Гуревич, Л.В. Жиліна, М.Ю. Кадемія. – Вінниця : Вінниця, 2006. – 252 с.
4. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические произведения / П.Ф. Каптерев. – М. : Педагогика, 1982. – 704 с.
5. Медынский Е.Н. Энциклопедия внешкольного образования / Е.Н. Медынский. – Петроград : Гос. изд-во, 1923. – 138 с.
6. Модульна система професійного навчання: концепція, методика, особливості впровадження : навч.-метод. посіб. / В.С. Плохій, А.В. Казановський. – К. : Київська нотна фабрика, 2000.
7. Руденко В.Д. Практичний курс інформатики / В.Д. Руденко, О.М. Макачук, М.О. Патланжоглу ; [за ред. В.М. Мадзігона]. – К. : Фенікс, 2000. – 304 с.
8. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / С.Ф. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
9. Сущенко Т.И. Педагогический процесс во внешкольных учреждениях / Т.И. Сущенко. – К. : Рад. школа, 1986. – 118 с.
10. Сущенко Т.И. Позашкільна педагогіка : навч. посіб. / Т.И. Сущенко. – К. : ІСДО, 1996. – 144 с.

БОБРИНОК В.А.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ З ВІДХИЛЕННЯМИ В РОЗУМОВОМУ РОЗВИТКУ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Суттєве оновлення змісту освіти в спеціальній загальноосвітній школі зумовило необхідність визначення нових концептуальних підходів до його наповнення та структурування, уточнення стратегії й тактики інноваційних процесів у спеціальній освіті. Сьогодні активно закріплюється варіативність її змісту, орієнтація на створення оптимальних умов для самовизначення кожного учня відповідно до його пізнавальних можливостей.

Організація навчання учнів спеціальної школи має відповідати вимогам гуманізації спеціальної освіти, її відкритості, соціальної орієнтації та створення умов для інтеграції учня з особливими потребами в суспільство, необхідною складовою якої є його професійне самовизначення.

Запорукою успішної майбутньої діяльності, як відомо, є готовність особистості до вибору професійної діяльності та здійснення самої діяльності. Загальним проблемам такої готовності присвячено соціологічні, філософські, психологічні й педагогічні дослідження С.Я. Батишева, В.І. Іващенко, Є.О. Климова, Г.С. Костюка, В.М. Мадзізова, Є.М. Павлютенкова, В.О. Полякова, В.В. Серікова, В.О. Сухомлинського.

У сучасній педагогіці категорію готовності розглядають за різними ознаками: як синтез властивостей особистості (В.А. Крутецький); як складне особистісне утворення (Л.В. Кондрашова); як систему, до якої входять мотиваційний, змістово-процесуальний та виконавський (процесуальний) компоненти (О.Г. Мороз, В.О. Сластьонін). Розмаїття трактування поняття готовності та її видів зумовлені завданнями та специфікою діяльності, які вивчалися в кожному окремому дослідженні.

Так, А.В. Крутецький виділив у складі готовності особистості до професійної діяльності такі елементи: позитивне ставлення до діяльності, інтереси, схильності; характерологічні риси; психічний стан; знання, уміння й навички. А.Г. Мороз визначає готовність як складне психічне утворення, що сприяє продуктивній професійній адаптації, і виділяє такі компоненти: мотиваційний; оріє-

єнтаційний; операційний; вольовий; оцінний. Н.П. Фетіскін, Н.Е. Піскарьова характеризують готовність як особливий особистісний стан і виділяють такі компоненти: когнітивний; мотиваційний; процесуальний; креативний.

М.І. Дьяченко, Л.А. Кандилович [1] описують готовність як психічний стан, якість особистості, спрямування на певну діяльність. У змісті готовності ними виділено такі компоненти: позитивне ставлення до тієї чи іншої професії, видів діяльності; адекватні вимогам діяльності риси характеру, здібності, темперамент, мотивація; необхідні знання, уміння, навички; стійкі, професійно важливі особливості сприймання, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів. І.А. Васильєва говорить про готовність як про сукупність відносин, установок, властивостей, якостей особистості, що забезпечують виконання професійних функцій, і включає до її структури морально-психологічний, теоретичний, практичний, самоосвітній компоненти. А.К. Маркова [4] визначає готовність як мотиваційну сферу психічного розвитку людини, що включає спрямованість на працю, професійні інтереси, професійні наміри, готовність до праці. У професійному розвитку автор розглядає: психологічну готовність (мотиваційна сфера); психологічну підготовленість (операційна сфера). П.П. Горностай визначає готовність до праці як цілеспрямований прояв особистості, що включає систему професійних знань, умінь, навичок, потреб, мотивів, якостей, установок і станів особистості й дає змогу успішно включитися в професійну діяльність.

Отже, категорія “готовність до професійної діяльності” розглядається в основному як особливий особистісний стан, який передбачає наявність в особистості мотиваційно-ціннісного ставлення до певного виду діяльності, володіння ефективними способами й засобами досягнення в ній позитивних результатів.

Сучасні дослідження з проблеми профорієнтації концентруються за певними напрямками: методологія профорієнтації (Є. Климов), розробка системного підходу (В. Сахаров), умови здійснення системи профорієнтації як дидактичної структури забезпечення самооцінного інструментарію школярів (Б. Федоришина), теорія мотивації професійного вибору (Є. Павлютенков), культурологічні аспекти в процесі підготовки учнів до свідомого вибору професії (Г. Шевченко) та ін.

Проте останнім десятиліттям назріла потреба в наукових розробках, що дають змогу намітити шляхи інтеграції в суспільство та реалізацію професійних потреб осіб з обмеженими можливостями розвитку. Повага до людей із проблемами в розвитку й визнання за ними прав, рівних з іншими громадянами – визначальна умова демократизації та гуманізації освіти. Сьогодні кардинально змінюється ставлення до розумово відсталих осіб, що відображає нове розуміння світовим співтовариством їхніх прав.

Ці обставини, а також недостатня розробленість теоретичних і практичних аспектів проблеми особливостей формування готовності учнів спеціальної школи до професійного самовизначення з урахуванням їх схильностей до різних типів професій, рис характеру та типу мислення зумовили необхідність проведення дослідження в цьому напрямі.

Мета статті – розкрити особливості формування готовності учнів спеціальної школи з відхиленнями в розумовому розвитку до професійного самовизначення.

Найбільшого розвитку поняття “готовність до професійної діяльності” набуло в працях вітчизняних психологів, зокрема, учених, які працюють у галузі психології

праці і професій, професіології, що звернулися до дослідження психологічної готовності до різних видів діяльності наприкінці 1950 – на початку 1960-х рр. У своєму огляді ми зупинимося на найбільш значущих працях, що стосуються аналізу змісту готовності учнів до професійного самовизначення.

Так, Б.М. Ананьев і С.Л. Рубінштейн розглядають готовність до професійного самовизначення особистості в контексті цілісного індивідуального розвитку як інтегральну властивість особистості, що передує, виявляється та розвивається в діяльності. Я.Л. Коломинський обґрунтовує категорію готовності як певний рівень розвитку особистості, що передбачає сформованість цілісної системи (особистісної готовності до праці та комунікативних якостей особистості) [3]. Є.А. Клімов виділяє такі показники, що характеризують готовність учнів до професійного самовизначення: інформованість учнів про істотні сторони, обставини, основи вибору професії; сформованість інтересів і схильностей; поява нових якісних синтезів здібностей; виникнення специфічних відносин з батьками, товаришами, представниками різних професій, учителями; утворення нових якісних синтезів у самосвідомості; побудова особистих професійних планів.

Як показники, що характеризують готовність до професійного самовизначення, С.Н. Чистякова виділяє такі критерії: професіографічна інформованість учнів; сформованість суспільно значущих мотивів вибору професії; виразність професійних інтересів; наявність спеціальних здібностей до певного виду професійної діяльності; сформованість професійних намірів; реальний рівень професійних вимог (інтереси, здібності, самооцінка); відповідність стану здоров'я вимогам професії, що обирається [8]. Таким чином, готовність до вибору професії – внутрішня переконаність і усвідомленість фактора вибору професії, поінформованість про світ праці, про те, які фізичні та психологічні вимоги професія висуває до людини. Проблема готовності школярів до особистісного та професійного самовизначення є проблемою виховання їхньої пізнавальної, навчальної, трудової діяльності й спілкування. Підвищення активності підготовки підлітків безпосередньо до професійного самовизначення пов'язано з розвитком їхнього самопізнання, самооцінювання та саморозвитку. Крім того, важливо показати учням реальні можливості щодо зміни рівня готовності до професійного самовизначення, які вони можуть реалізувати в процесі здійснення особистісних професійних планів.

Професійне самовизначення підлітків із вираженими порушеннями інтелектуального розвитку – складна проблема, що включає клінічні, соціальні, правові та психологічні аспекти.

Готовність старшокласників спеціальної школи до професійного самовизначення розглядається нами як властивість особистості, зумовлена наявністю розвиненої системи переконань, поглядів, відносин, внутрішніх мотивів, вольових та інтелектуальних якостей, установок, спрямованості на визначену поведінку, потреб і інтересів, достатніх для вибору певної професійної діяльності за наявності елементарних професійних умінь, знань, навичок і розвинутої творчої уяви. Така готовність досягається в ході моральної, психологічної, професійної й фізичної підготовки та є результатом різнобічного розвитку особистості з урахуванням вимог професії й особливостей дітей з обмеженими можливостями. На думку Е.І. Бойко, стійкість і формування готовності залежить від типу нервової системи, її сили або слабкості.

Специфіка процесу формування готовності підлітків із вадами розвитку до професійного самовизначення полягає у: своєрідності їхнього психічного розвитку; не завжди адекватній самооцінці, а отже, і невідповідності вибору виду діяльності можливостям, бажанням та інтересам підлітків; невідповідності стану здоров'я вимогам обраної професії; доборі засобів для створення ситуації успіху для кожного підлітка; поєднанні технологій організації дозвілля з різними формами освітньої діяльності; взаємодії з організаціями й установами різних соціальних сфер.

Як педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню готовності учнів спеціальної школи до професійного самовизначення визначено такі: діагностика інтересів, схильностей, здібностей підлітків; розробка та впровадження програми з формування готовності підлітків до професійного самовизначення; активізація пізнавальної й практичної творчої діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей підлітків.

Відтак, для проведення експерименту (дослідження проводилося з учнями старшої ланки школи-інтернату з відхиленнями в розумовому розвитку міста Токмак Запорізької області) нами відібрано такі методичні матеріали, що відповідають інтелектуальним і психофізичним особливостям та можливостям учнів цієї категорії, ефективно формують у них інтерес (мотивацію) до розгляду професійних схильностей, озброюють їх доступними й зрозумілими засобами для планування, корекції та реалізації своїх професійних перспектив. Серед них: ігрова вправа "Професія на літеру", анкета "Таблиця схильностей", тест "Митець або філософ", тест "Експрес-аналіз".

Методику проведення констатувального експерименту ми розробляли, виходячи з таких завдань: розширити в учнів знання про світ професійної діяльності й актуалізувати наявні знання про професії; вивчити інтереси та схильності учнів до певного виду професій; визначити здібності, темперамент і особливості характеру респондентів, що впливають на вибір професії в різних сферах праці діяльності; вивчити тип мислення учасників дослідження для визначення оптимально відповідних видів діяльності.

У ході вирішення першого завдання ми діагностували кожного респондента на предмет визначення рівня його знань про професії і світ професійної праці, а також корегували й розширювали уявлення учнів про ті чи інші професії. Для цього проведено ігрову профорієнтаційну вправу "Професія на літеру" за методикою Н.С. Пряжнікова (у дослідженні взяли участь 35 старшокласників). Кожному учасникові пропонували назвати якнайбільше професій, які починаються на різні літери. Аналіз отриманих даних засвідчив, що рівень знань про різні види діяльності мінімальний, а названі професії часто обмежені тими, з якими діти постійно стикаються в побуті та повсякденному житті, і не можуть опанувати ними через свої інтелектуальні й психофізичні особливості та можливості.

Такі результати засвідчують, що учні школи-інтернату з відхиленнями в розумовому розвитку мають обмежений доступ до різних джерел знань про різноманітність світу професійної праці, оскільки освітні установи такого типу, як правило, є закритими. Тому для розширення знань цієї категорії учнів потрібно вдосконалювати організацію та проведення профорієнтаційної роботи, зокрема впроваджувати методичні матеріали, які спроможні значно підвищити рівень педагогічного впливу на вибір професії.

Для того, щоб допомогти учням вибрати професію з урахуванням їхніх інтересів і схильностей, нами проведено анкетування “Таблиця схильностей” за різними типами професій, включених у системи “людина – людина”, “людина – техніка”, “людина – природа”, “людина – знакова система”, “людина – художній образ”.

У проведенні експерименту взяли участь 35 старшокласників, із них 13 дівчат і 22 хлопця. Учасникам було запропоновано погодитися чи ні із судженнями, у результаті яких можна було визначити схильність до того або іншого типу професій. Отримані результати показали, що 62% дівчат схильні до типу професій “людина – художній образ” і мають середній і вище за середній рівень виразності якості, тільки 27% – до типу професій “людина – природа” і “людина – знакова система”. Що ж до хлопчиків, то 58% схильні до типу професій “людина – техніка” і мають середній та вищий за середній рівень виразності якості. До змішаного типу професій схильні 23% хлопчиків.

На наступному етапі проведення констатувального експерименту визначено тип мислення учнів із відхиленнями в розумовому розвитку. Для цього проведено тест “Митець або філософ”, що передбачає схильності до різних видів діяльності за методикою Н.С. Пряжникова (на цьому етапі експерименту участь у ньому взяли 34 старшокласники).

У ході дослідження встановлено, що 47% учнів мають логічний тип мислення, 44% – художній, 9% – змішаний.

Після визначення типу мислення, ми відповідно до здібностей учнів визначали тип їхнього темпераменту й особливості характеру за допомогою тесту “Експрес-аналіз” (у тестуванні взяли участь 37 учнів).

Дослідження показало, що серед учасників домінують три типи характеру, визначальною особливістю першого, який притаманний 16% респондентів, є консервативність; другого (16%) – розкиданість інтересів; третього (14%) – недостатня наполегливість і схильність до впливу інших.

Отримані результати дають нам підстави зробити висновок, що, визначивши тип мислення, темперамент і особливості характеру учнів старшої ланки, можна зорієнтувати її у виборі професії в різних сферах діяльності.

Висновки. Вибір професії – важлива ланка в професійному становленні особистості. Саме професія надає можливості людині задовольнити основну гаму її потреб, реалізувати себе. Тому одним з основних завдань спецшколи є підготовка учнів до професійного самовизначення з урахуванням їхніх особистісних інтересів, стану здоров’я, індивідуальних особливостей, а також вимог професій і ринку праці.

Література

1. Дьяченко М.И. Психологический словарь-справочник / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – М. : Харвест, 2007. – 576 с.
2. Климов Е.А. Как выбирать профессию : книга для учащихся ст. классов средн. школ / Е.А. Климов. – 2-е изд., доп. и дораб. – М. : Просвещение, 1990.
3. Коломинский Н.Л. О формировании самооценки и уровня притязаний у учащихся вспомогательной школы / Н.Л. Коломинский // Дефектология. – 1972.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М., 1996.
5. Пряжников Н.С. Профорентация в школе: игры, упражнения, опросники (8–11 классы) / Н.С. Пряжников. – М. : Вако, 2005. – С. 129.
6. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н.С. Пряжников. – М. : ИПП ; Воронеж : МОДЭК, 1996. – 246 с.
7. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника / С.Я. Рубинштейн. – М., 1986.
8. Чистякова С.Н. Основы профессиональной ориентации школьников / С.Н. Чистякова. – М., 1983.
9. Фетискин Н.П. Социально-психологическая компенсация монотонии в профессиональной деятельности / Н.П. Фетискин. – Кострома, 1992.